

Відновлення бelligеративно-рекреаційних систем інструментами смарт-спеціалізації: виклики та можливості

<https://doi.org/10.17721/2786-4561.2024.4.special-12/19>

Петровський І.І., Удовиченко В.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
ivan.petrovskiy@knu.ua, udovychenko.vv@knu.ua

Анотація. В статті розглядаються ключові аспекти, виклики та можливості, інструменти смарт-спеціалізації щодо відновлення бelligеративно-рекреаційних систем, які інтегрують у собі оборонну спроможність та соціально-економічне відновлення регіонів, постраждалих від військових конфліктів або криз. Автори аналізують критичну роль цих систем у забезпеченні безпеки, стабільності та процвітання постраждалих громад, виокремлюючи швидке відновлення інфраструктури, економічне відновлення, психологічну реабілітацію населення та підвищення міжнародного іміджу держави як основні аспекти такого відновлення. Особливу увагу приділено смарт-спеціалізації як стратегічному інструменту, що сприяє концентрації ресурсів на ключових інноваційних напрямках, які максимально відповідають унікальним перевагам регіону. В статті висвітлюються також основні механізми впровадження смарт-спеціалізації, методи та підходи, а також виклики та можливості, що виникають під час її імплементації, ілюструючи реальні приклади успішних інноваційних хабів та кластерів. Використання смарт-спеціалізації в контексті відновлення дозволяє не тільки реагувати на сучасні виклики, але й закласти основу для сталого розвитку та довготривалої стабільності постконфліктних регіонів.

Ключові слова: бelligеративно-рекреаційні системи, смарт-спеціалізація, відновлення, стійкий розвиток.

Restoring belligerent-recreational systems through smart specialization tools: challenges and opportunities

Udovychenko V., Petrovskiy I.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, udovychenko.vv@knu.ua, ivan.petrovskiy@knu.ua

Abstract: The article examines key aspects, challenges, and opportunities, as well as tools of smart specialization for the restoration of belligerent-recreational systems that integrate defence capabilities and socio-economic recovery of regions affected by military conflicts or crises. The authors analyse the critical role of these systems in ensuring the security, stability, and prosperity of affected communities, highlighting rapid infrastructure restoration, economic recovery, psychological rehabilitation of the population, and enhancement of the country's international image as main aspects of such recovery. Special attention is given to smart specialization as a strategic tool that promotes the concentration of resources on key innovative areas that best leverage the region's unique advantages. The article also discusses the main mechanisms of implementing smart specialization, methods, approaches, as well as challenges and opportunities arising in its implementation, illustrating real examples of successful innovation hubs and clusters. The use of smart specialization

in the context of recovery not only addresses current challenges but also lays the foundation for sustainable development and long-term stability in post-conflict regions.

Key words: *belligerative recreational systems, smart specialization, recovery, sustainable development.*

Вступ. У сучасному світі, де регіони часто зазнають руйнівних наслідків від конфліктів інтересів землекористувачів, воєн та криз, важливість сталого відновлення та підвищення атрактивності ландшафтів території, інфраструктурних об'єктів, соціально-економічного розвитку, стає критично важливим, актуальним, життєво необхідним. У цьому контексті погляд на бelligeratively-рекреаційні системи як на такі, які мають сприяти такому відновленню, має бути першочерговим. Бelligeratively-рекреаційні системи, які мають відбиток воєнних дій, часто – значно змінені ними, проте у подальшому починають виконувати рекреаційні функції, є таким об'єктом процесу відновлення територій, відносно якого можна застосувати інноваційний підхід, зокрема, інструментарій смарт-спеціалізації, що сприятиме підвищенню їх стійкості, з одного боку, а з іншого, посиленню адаптивності громад перед майбутніми викликами. Застосування засад та інструментарію смарт-спеціалізації в контексті відновлення постраждалих внаслідок воєнних подій регіонів відкриває нові можливості щодо їх цілеспрямованого розвитку, ґрунтуючись на інноваційному потенціалі та унікальних ресурсах кожного регіону. Це дозволяє реалізовувати такі проекти, які не лише відповідають актуальним потребам, але й сприяють довготривалому економічному зростанню та соціальній стабільності. Таким чином, головне завдання, яке ставили перед собою автори цього дослідження, полягає у тому, аби віднайти ефективні та інноваційні підходи щодо відновлення та подальшого розвитку постконфліктних/поствоєнних (бelligeratively-рекреаційних) територій, та які би сприяли інтеграції оборонних потреб із відновленням цивільного життя шляхом посилення атрактивності осередків проживання та відпочинку/відновлення населення, водночас, забезпечуючи розвиток місцевих економік інструментами смарт-спеціалізації.

Матеріали і методи досліджень. У роботах науковців та дослідників питання бelligeratively-рекреаційних систем, як і питання смарт-спеціалізації знаходять своє відображення у вигляді розрізнених, незалежних один від іншого, аспектів, хоча, безумовно, є різними сторонами єдиного, спільного та неподільного явища. Так, під час виконання досліджень Е. Остром (Остром, 2012) вивчала самоорганізацію та управління спільними ресурсами, Б. Руссет (Russett, 2001) та Дж. Міршаймер (Mearsheimer, 2006) розглядали міжнародні відносини та оборонну політику, що може бути корисним для розуміння бelligeratively-аспекту бelligeratively-рекреаційної системи. Економіст М. Портер (Porter, 1990) розробив теорію кластерів, що є суттєвим під час імплементації концепції смарт-спеціалізації. Х. Патицька (Патицька, 2020) досліджувала концептуальні особливості впровадження смарт-спеціалізації. Разом з тим, знаходимо низку робіт, присвячених окремим аспектам цього процесу: щодо ролі та значення специфічних просторових факторів під час його імплементації (Tripl, etc., 2019), інноваційності лідерських якостей, важливих під час розкриття його потенціалу (Realising..., 2011), практичних засад (Polverari, 2016; Kroll, etc., 2014) та інших. Разом з тим, робіт, які би були присвячені висвітленню питань відновлення бelligeratively-рекреаційних систем інструментами смарт-спеціалізації бракує, незважаючи на те, що воно (відновлення), у разі послідовної імплементації відкриє перед громадами нові потужні можливості щодо їх поствоєнної реновації, зокрема, у таких напрямках як:

- 1) відновлення зруйнованої/втраченої інфраструктури, яка є вирішальною щодо забезпечення базових потреб населення, включаючи доступ до житла, медичного обслуговування, освіти та робочих місць;

- 2) стимулювання економічного відновлення та розвитку шляхом ефективної реінтеграції белігеративно-рекреаційних систем у загальну планувальну структуру регіону, що сприятиме залученню інвестицій, бізнесу, створенню нових робочих місць;
- 3) психологічна реабілітація населення як неминуча відповідь на конфлікти, пов'язані із фізичними руйнуваннями житла та іншого майна, глибокими психологічними травмами.

У означеному контексті, процес відновлення белігеративно-рекреаційних систем розглядається як такий, який передбачає створення атрактивних просторів для відпочинку населення та його рекреаційної діяльності, що є важливим для відновлення психологічної рівноваги та сприяння соціальній когезії. З іншого боку, відновлення атрактивності та подальший розвиток белігеративно-рекреаційних систем сприятимуть підвищенню міжнародного іміджу держави, адже ефективно відновлені регіони, які успішно поєднують оборонні та соціально-економічні функції, демонструють здатність держави до самовідновлення та прогресу, що підвищує довіру з боку міжнародних партнерів та інвесторів.

Таким чином, відновлення атрактивності белігеративно-рекреаційних систем має фундаментальне значення для забезпечення стійкості, безпеки та процвітання постконфліктних суспільств, що є ключовим для довгострокового миру та стабільності.

Результати та їх аналіз. Белігеративно-рекреаційні системи виокремлюються як такі комплексні утворення, врахування яких є першочерговим у контексті відновлення та подальшого розвитку територій, які зазнали впливу воєнних конфліктів та інших форм белігеративної діяльності. Белігеративно-рекреаційний концепт поєднує у собі два здавалося би вкрай непоєднуваних елементи: белігеративність (воєнний, військовий, оборонний) та рекреацію (відпочинок, відновлення сил та здоров'я людини) в межах постраждалих від воєнних подій регіонів. При цьому белігеративна складова такої системи, окрім перетвореності та змінності воєнними подіями, «відповідає» вимогам безпеки та обороноздатності території. Це передбачає створення та розбудову оборонної інфраструктури, яка охоплює значне різноманіття белігеративних об'єктів: від військових баз і укріплень (Денисик, 2012) до систем раннього попередження та кіберзахисту. Створення такого роду елементів спрямовано на забезпечення стійкості регіону до зовнішніх та внутрішніх загроз, а також на забезпечення умов для ефективної оборонної реакції у разі необхідності. Разом з тим, рекреаційна складова системи охоплює широкий спектр об'єктів (Дмитрук, Кочеткова, 2011), заходів та ініціатив, спрямованих на відновлення та покращення якості життя населення постраждалих від воєнних подій територій. Це, зокрема, реконструкція та модернізація житлового фонду, розвиток соціальної та медичної інфраструктури, відновлення екологічної рівноваги, а також створення культурних, культурно-освітніх та рекреаційних просторів для дозвілля населення. Особлива увага при цьому приділяється стимулюванню економічного розвитку через підтримку місцевого підприємництва, залучення інвестицій та розвиток інноваційних проєктів.

Ключовою особливістю белігеративно-рекреаційних систем є їх інтеграційність (Кілінська та ін., 2010), яка дозволяє одночасно враховувати потреби у безпеці та обороноздатності разом із необхідністю соціально-економічного відновлення та розвитку. Ця інтеграція передбачає взаємодію різних урядових органів, органів місцевого самоврядування, бізнесу, наукових кіл та громадськості, спрямовану на розробку та реалізацію комплексних програм і проєктів. Активне залучення белігеративно-рекреаційних систем до поствоєнної розбудови систем природокористування регіону дозволяє, на нашу думку, не лише ефективно реагувати на виклики, що виникають у зонах конфліктів, але й закладати основу для подальшого сталого розвитку, зміцнюючи мирне суспільство та покращуючи умови життя для теперішніх та майбутніх поколінь. Таке залучення видається можливим шляхом запровадження інструментарію смарт-спеціалізації.

Рис. 1. Концептуальні засади запровадження інструментарію смарт-спеціалізації (укладено авторами)

Смарт-спеціалізація є стратегічним підходом щодо економічного розвитку, який спирається на ідентифікацію та використання унікальних сильних сторін регіону чи країни, концентруючи ресурси на найбільш перспективних для інновацій та зростання секторах. Ця концепція, запропонована Європейським Союзом у рамках стратегії «Європа-2020», спрямована на стимулювання економічного зростання через інновації та дослідження (Foray, 2009). Специфічні механізми впровадження смарт-спеціалізації вбачаються у наступному (рис. 1).

1. Аналіз потенціалу регіону, що є можливим шляхом здійснення глибокого дослідження економічного, наукового та технологічного потенціалу регіону. Це передбачає вивчення існуючих промислових кластерів, науково-дослідних інститутів, університетів та інноваційних компаній.

2. Визначення пріоритетних напрямів: на основі здійсненого аналізу потенціалу регіону визначаються сектори економіки, які мають найбільший потенціал щодо розвитку шляхом запровадження інновацій. Це можуть бути високотехнологічні галузі, такі як ІТ, біотехнології, енергетика, а також традиційні промислові сектори із потенційними можливостями для запровадження новітніх інноваційних підходів.

3. Розробка стратегій та програм підтримки визначених пріоритетних напрямів, включаючи фінансову підтримку наукових досліджень, розвиток інфраструктури, стимулювання заснування стартапів та залучення інвестицій.

4. Взаємодія із зацікавленими сторонами (стейкхолдерами) у напрямку ефективного впровадження смарт-спеціалізації й тісної взаємодії між урядом, науковими колами, бізнесом та громадянським суспільством задля обміну знаннями, досвідом та найкращими практиками.

Запровадження смарт-спеціалізації видається можливим шляхом застосування низки специфічних саме для цього напряму методів та підходів, серед яких виокремлюються (див. рис. 1):

- ✓ Кластерний розвиток: що передбачає сприяння формуванню та розвитку кластерів – географічно сконцентрованих груп підприємств, наукових установ та інших організацій, які співпрацюють у певній галузі, обмінюючись знаннями та ресурсами.
- ✓ Створення інноваційних хабів або центрів, які об'єднують стартапи, інвесторів, дослідників та великі компанії задля спільної роботи над новими технологіями та продуктами.
- ✓ Фінансування інновацій та застосування різноманітних фінансових інструментів, таких як гранти, кредити, інвестиції в капітал задля підтримки інноваційних проєктів та технологічних стартапів.

Окреслені методи та підходи вже мають у світовій практиці запровадження смарт-спеціалізації вдалі приклади своєї імплементації. Так, наприклад, Фінляндія відома своїми інвестиціями в ІТ-сектор та мобільні технології, в результаті чого з'явилися такі компанії, як Nokia та інші. Фінляндія активно розвиває технологічні парки та інноваційні кластери. З іншого боку та інший приклад, Нідерланди, де було сконцентровано зусилля на агротехнологіях та садівництві, що вивело країну на рівень світових лідерів у цих галузях. Інший приклад, де велика увага приділяється дослідженням у галузі сталого розвитку та використанню відновлюваних ресурсів, – Німеччина, яка фокусується на сталому виробництві та інженерії, зокрема, в автомобільній промисловості та машинобудуванні. Німеччина також активно розвиває сектори, пов'язані з виробництвом енергії з відновлюваних джерел.

Смарт-спеціалізація потребує від уряду гнучкості, відкритості до інновацій та готовності інвестувати в довгострокову перспективу. Цей підхід сприяє не лише економічному розвитку, але й дозволяє реагувати на глобальні виклики, такі як зміна клімату, енергетична безпека та забезпечення продовольства.

Відновлення белігеративно-рекреаційних систем за допомогою інструментів смарт-спеціалізації відкриває перед регіонами широкі можливості для інноваційного розвитку, однак на цьому шляху також виникають значні **виклики** (див. рис. 1), такі як:

1. Координація між різними зацікавленими сторонами: на шляху впровадження смарт-спеціалізації важливим викликом є забезпечення ефективної взаємодії між урядами, бізнесом, науковими установами та громадськістю. Часто різні сторони мають різні інтереси та пріоритети, що ускладнює процес прийняття спільних виважених та сталих рішень.

2. Фінансування: забезпечення достатнього фінансування для ініціатив смарт-спеціалізації може бути складним, особливо у постконфліктних регіонах, де економіка зазнала значних збитків. Знаходження джерел фінансування та їх ефективне розподілення вимагає ретельного планування та управління.

3. Адаптація до місцевих умов: використання смарт-спеціалізації вимагає адаптації глобальних трендів і технологій до місцевих умов, що може бути складним у відновлюваних регіонах з обмеженими ресурсами та інфраструктурою.

4. Забезпечення стійкості інновацій та розвитку у складних економічних та соціальних умовах, що часто ставить під сумнів тривалу ефективність імплементованих проєктів.

Натомість можемо виділити наступні **можливості** та **переваги** запровадження інструментів смарт-спеціалізації:

1. Зростання економічної ефективності шляхом концентрування ресурсів у найбільш продуктивних та інноваційних секторах, що сприяє підвищенню економічної ефективності та конкурентоспроможності.

2. Стимулювання інновацій: інтеграція смарт-спеціалізації стимулює наукові дослідження та розробку нових технологій, що може привести до технологічного прориву в різних галузях.

3. Створення робочих місць: розвиток інноваційних секторів та кластерів сприяє створенню нових робочих місць, підвищенню рівня зайнятості та поліпшенню якості життя місцевого населення.

4. Залучення інвестицій: регіони, які активно впроваджують стратегії смарт-спеціалізації, стають привабливішими для інвесторів, що сприяє залученню зовнішнього капіталу.

5. Підвищення стійкості та безпеки: розвиток технологічної та інноваційної бази регіону за допомогою смарт-спеціалізації забезпечує більшу стійкість до економічних коливань та зовнішніх загроз.

6. Соціальна інтеграція: впровадження проєктів, що базуються на смарт-спеціалізації, сприяє соціальній інтеграції, зміцнюючи місцеві громади та сприяючи соціальній когезії.

Висновки. Підсумовуючи усе вище викладене, можемо зауважити, що незважаючи на існуючі виклики, впровадження смарт-спеціалізації у контексті відновлення белігеративно-рекреаційних систем відкриває перед регіонами нові можливості для інноваційного розвитку, економічного зростання та соціальної стабільності. При цьому зміщення акцентів на критичну роль відновлення атрактивності белігеративно-рекреаційних систем у контексті забезпечення стабільності, безпеки та процвітання постраждалих від конфліктів регіонів видається цілком логічним та достатньо обґрунтованим. Такий шлях відновлення, за умови імплементации концептуальних засад та інструментарію смарт-спеціалізації як ключового інструменту для реновації постраждалих від воєнних дій територій, дозволить цілеспрямовано розвивати найперспективніші галузі регіональної економіки в їх межах, враховуючи унікальні ресурси та потенціал кожного такого регіону. Цей підхід сприятиме не лише стимулюванню інноваційного розвитку та залученню інвестицій, але й забезпеченню комплексного відновлення соціальної інфраструктури, психологічної стабільності населення та посиленню економічної активності. Таким чином, усвідомлення та розуміння того, як інноваційні підходи та інструменти смарт-спеціалізації можуть бути інтегрованими у процеси відновлення

територій, що постраждали внаслідок воєнних дій, відкриває нові горизонти для планування та реалізації проектів просторового розвитку, шляхом врахування як нагальних, так і стратегічних потреб регіонів.

Список використаних джерел:

- Foray, D., David, P. and Hall, B. (2009). Smart Specialisation – The Concept. Retrieved from http://ec.europa.eu/invest-in-research/monitoring/knowledge_en.html
- Денисик Г.І. Антропогенне ландшафтознавство : навчальний посібник. Частина I. Глобальне антропогенне ландшафтознавство. Вінниця: ПП «ТД Видавництво Едельвейс і К», 2012. 306. (in Ukrainian)
- Дмитрук О. Ю., Кочеткова І. В. До питання про дефініцію поняття рекреаційний ландшафт. Географія та туризм. 2011. – Вип. 16. – С. 274-277. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gt_2011_16_41 (in Ukrainian)
- Кілінська К., Аніпко Н., Андрусак Н., Коновалова Н. Теоретичні та прикладні аспекти рекреаційного природокористування в Україні : монографія. Чернівецький нац. ун-т, Чернівці. 2010. – 248 с. (in Ukrainian)
- Остром Е. Керування спільним. Еволюція інституцій колективної дії / Е. Остром ; [пер. з англ. Т. Монтян]. – К. : Наш час, 2012. – 399 с. (in Ukrainian)
- Патицька Х. О. Досвід впровадження смарт-спеціалізації як підходу до стимулювання економіки регіонів у країнах ЄС: уроки для України // Економічні інновації. 2020. – Т. 22, Вип. 3. – С. 98-109. (in Ukrainian)
- Porter, M. E. The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press, 1990. (Republished with a new introduction, 1998.)
- Mearsheimer J. J. Structural Realism // Dunne T., Kurki M., and Smith S. (eds.) International Relations Theories: Discipline and Diversity. – Oxford: Oxford University Press, 2006. – 400 p.
- Russett, Bruce, and John R. Oneal. *Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations*. – New York: W. W. Norton & Company, 2001.
- Trippl, M., Zukauskaitė, E. & Healy, A. (2019). Shaping smart specialization: the role of place-specific factors in advanced, intermediate and less-developed European regions. *Regional Studies*. Access: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00343404.2019.1582763>
- Realising potentials, increasing dynamics, creating the future. Becoming an Innovation Leader. Strategy for research, technology and innovation of the Austrian Federal Government. Republik Osterreich (2011). Access: https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/documents/20182/89115/RTI_Strategy.pdf/08713cad-6d45-40a8-9e96-16a6f6265087
- Polverari, L. (2016). The implementation of Smart Specialisation Strategies in 2014-20 ESIF programmes: turning intelligence into performance. European Policies Research Centre. IQ-Net Thematic Paper 39 (2)/ Access: [https://www.eprc-strath.eu/public/dam/jcr:e14d1ac5-43d4-484f-853f-a6f40b8cd1c2/IQ-Net_Thematic_Paper_39\(2\).pdf](https://www.eprc-strath.eu/public/dam/jcr:e14d1ac5-43d4-484f-853f-a6f40b8cd1c2/IQ-Net_Thematic_Paper_39(2).pdf)
- Kroll, H., Muller, E., Schnabl, E. & Zenker, A. (2014). From smart concept to challenging practice – How European regions, deal with the commission’s request for novel innovation strategies. Working paper Policy and Region Karlsruhe: Fraunhofer ISI.